

УДК 343

T. Volkova

SUBJECTIVE ASPECT (MENS REA) OF A CRIME OF ILLEGAL FISHING OR HUNTING OR ANY OTHER SEA HUNTING INDUSTRY (ARTICLE 249 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE)

*Т.І. Волкова**здобувач кафедри**кримінального права, кримінології,**цивільного та господарського права**ВНЗ «Національна академія управління»*

СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА ЗЛОЧИНУ НЕЗАКОННОГО ЗАЙНЯТТЯ РИБНИМ, ЗВІРИНИМ АБО ІНШИМ ВОДНИМ ДОБУВНИМ ПРОМИСЛОМ (СТАТТЯ 249 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ)

Постановка проблеми. Питання, що стосуються суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 249 Кримінального кодексу України (далі — КК України), мають важливе теоретичне та практичне значення. Тому ця проблема до цього часу не знайшла свого належного дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 249 КК України, певною мірою досліджували такі науковці, як: В.І. Тютюгін, П.П. Андрушко, В.К. Матвійчук, С.Б. Гавриш, К.М. Оробець, В.О. Навроцький, В.А. Клименко, О.О. Дудоров, В.Я. Тацій, Н.О. Лопашенко та ін. Проте ці важливі як в теоретичному, так і в практичному плані, дослідження, не знайшли свого належного висвітлення.

Мета статті полягає у з'ясуванні суб'єктивної сторони злочину незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом.

Основні результати дослідження. Під суб'єктивною стороною злочину в науці кримінального права розуміють психічне ставлення особи до вчиненого нею суспільно небезпечного діяння і його наслідків, що характеризуються конкретною формою вини, мотивом і метою злочину [1, с. 115]. Утворюючи психологічний зміст суспільно небезпечного діяння ця сторона злочину є його внутрішньою (по відношенню до зовнішньої об'єктивної сторони злочину) стороною — невід'ємною від суб'єкта [1, с. 115]. Проблема суб'єктивної сторони злочинів і досліджуваного складу злочину, зокрема, відноситься до числа найменш вивчених [2, с. 392–396; 3, с. 25–30; 4, с. 6–73; 5, с. 144–148; 6, с. 11–15; 7, с. 438–509]. Це робить її надто актуальною, особливою в сучасний

період боротьби зі злочинами проти навколишнього природного середовища і, зокрема, злочину, передбаченого ст. 249 КК України.

Невирішеність багатьох питань, що стосуються суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 249 КК України, вимагає розгляду деяких загальних питань цієї проблеми, без яких подальше дослідження може мати певні труднощі та дискусійні моменти. Проте, це буде упущенням, до того часу, поки людина через призму свідомості (психологічну ознаку) не зрозуміє, що своєю негативною діяльністю вона найбільше загрожує відносинам, що забезпечують умови з охорони належного, у відповідності з чинним законодавством, зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом та які слугують запобіганню незаконному зайняттю таким промислом. Оскільки поведінка людини, у тому числі й злочинна, представляє собою органічну єдність зовнішньої (фізичної) і внутрішньої (психологічної) сторін, тому злочин характеризується за допомогою ознак, що належать не тільки до зовнішньої, але й до внутрішньої сторони діяння. Кожна з цих ознак, у тому числі й ознака суб'єктивної сторони, має бути максимально досліджена у випадку застосування кримінально-правової норми (ст. 249 КК України), щоб юридична характеристика вказаної кримінально-правової норми повністю збігалася з її законодавчим описом.

Зазначена вище вимога набуває особливої важливості для застосування ст. 249 КК України, оскільки найменший відступ від принципу законності в цьому питанні може спричинити тяжкі наслідки. Це зумовлює нас звернутися до положень ч. 1 ст. 11 КК України, злочину [8], щоб з'ясувати певні теоретичні положення, які стосуються суб'єктивної сторони та її ознак. До цього ж нас спонукає і принцип відповідальності особи лише за наявності її вини у вчиненому нею діянні закріплений у ч. 1 ст. 62 Конституції України [9]. Цей же принцип також як оди із найважливіших відноситься й для кримінального права: «особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути притягнена до кримінальної відповідальності, доки її вини не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду [8]. У цьому випадку слід погодитися з думкою К. М. Оробця, що «поряд із цим особливості суб'єктивної сторони злочину впливають на ступінь тяжкості останнього, суспільну небезпечність особи, яка його вчинила, і, відтак кваліфікацію злочину та санкцію кримінально-правової норми, а також на вид та розмір покарання, яке призначається» [10, с. 151]. Між тим у практичній діяльності ще зустрічаються непоодинокі випадки засудження за діяння без установлення вини, а також призначення покарання, що не відповідає ступеню вини особи. Ці помилки досудового слідства і суду можуть мати різні чинники: 1) більш складний процес установлення і доказування ознак суб'єктивної сторони, ніж об'єктивної; 2) відсутність у переважній більшості повного законодавчого опису юридичної характеристики конкретного діяння (зокрема, в ст. 249 КК України); 3) недооцінка значення суб'єктивних ознак і їх поверхове дослідження; 4) вільне тлумачення таких інститутів кримінального права як: суб'єктивна сторона, вина, мотив і мета (які не співпадають з їх законодавчим описом) тощо.

Не претендуючи на остаточне вирішення проблем суб'єктивної сторони як кримінально-правового інституту і маючи на увазі обмеження за обсягом роботи, ми зосередимося лише на вивченні тільки тих, що безпосередньо пов'язані з висновками по темі вказаного дослідження. В юридичній літературі суб'єктивна сторона складу злочину і, зокрема, досліджуваного нами, визначається як психічне ставлення особи до вчиненого нею діяння та його наслідків із певною формою вини, мотивом і метою [11, с. 115]. Таким чином, як слушно зазначають В.К. Матвійчук і С.А. Тарарухін, однією й тією формулою психічного ставлення позначається і частина, і ціле — вина й суб'єктивна сторона [12, с. 5]. Це, на нашу думку, приводить до стирання межі між ними та іншими далекоглядними цілями, а також пов'язано з питанням про зміст суб'єктивної сторони злочину, точніше, про її співвідношення з виною.

Іноді суб'єктивну сторону визначають таким чином, що це психічне ставлення особи до вчиненого нею суспільно небезпечного діяння та до його наслідків, яке характеризується виною, мотивом і метою злочину [13, с. 161]. Проте і таке визначення не повністю обґрунтоване, оскільки психічне ставлення суб'єкта є вина у формі умислу і необережності, а вся суб'єктивна сторона включає в себе й інші компоненти, зокрема, емоції, що проявляються в злочинній поведінці.

Слід врахувати, що переважна частина щодо структури (складових) суб'єктивної сторони злочину та співвідношення її ознак в основному збігається, але в публікаціях зустрічаються й позиції, які виходять за рамки загальноприйнятих точок зору. Зокрема, деякі фахівці ототожнюють поняття «суб'єктивна сторона злочину» і «вина» [13, с. 78; 14, с. 41], а деякі наділяють поняття «вина» більш широким значенням [15, с. 114].

Враховуючи те, що зазначені вище питання взаємопов'язані з питаннями про співвідношення суб'єктивної сторони і вини, то стисло їх розглянемо з урахуванням обмеженого обсягу цієї роботи. Отже, наявні такі судження:

1) П.С. Дагель вважає, що вина є внутрішньою, суб'єктивною стороною злочину, психічне ставлення суб'єкта до свого суспільно небезпечного діяння і його наслідків, виражене в злочині [14, с. 78]. Іншими словами, цей вчений ототожнював суб'єктивну сторону і вину, наголошуючи на тому, що інтелектуально-вольова діяльність людини нерозривно пов'язана з мотивацією й емоційною діяльністю [15, с. 41]. Обґрунтовуючи свою думку, він зазначав, що точка зору, яка обґрунтовує тезис про те, що суб'єктивна сторона не вичерпується виною, а включає в себе поряд з виною мотив і мету злочину, заснована на змішуванні суб'єктивної сторони злочину (вини) й ознак складу злочину, що характеризують цю суб'єктивну сторону (умисел, необережність, мотив, мету, афект тощо), а також на змішанні понять змісту і форми вини [15, с.123]. В оцінюванні такої позиції слід погодитися з думкою А.І. Рагоги про те, що: 1) ця позиція не переконлива з теоретичного погляду і несприятлива з практичного; 2) ототожнення вини і суб'єктивної сторони не відповідає законодавчій характеристиці вини (закон розглядає вину як родові поняття умислу і необережності, а інші психологічні моменти до поняття вини не включає). Законодавець до змісту вини (умислу і необережності) відносить лише свідо-

мість і волю; 3) у трактуванні П. С. Дагеля вина не конкретизована з позицій юридичної характеристики і включення до вини мотиву, мети, емоцій, завідомості та інших психологічних ознак, коло яких точно не визначено, позбавляє ці ознаки самостійності (хоча в законі таке значення їм нерідко надається); 4) ця концепція страждає логічною непослідовністю, оскільки П.С. Дагель, характеризує вина, ставив мотив і мету на один рівень з умислом і необережністю, але, аналізуючи останні, він ставить мотив і мету в один ряд не з умислом і необережністю, а вже зі свідомістю і волею (тобто що це елемент самого умислу); 5) вона суперечить положенням філософії, тому що автор стверджує, що форма вини визначається лише свідомістю і волею, а інші психологічні елементи, за його твердженням, на форму вини не впливають, хоча і входять до змісту вини (форма вини вужча, ніж її зміст) [4, с. 5–8; 17, с. 23]. Отже, ототожнення суб'єктивної сторони і вини є не обґрунтованим. Натомість деякі автори розглядають вина як поняття ширше ніж суб'єктивна сторона. Так, Ю.А. Демидов стверджує, що вина не може зводитися до якого-небудь елементу злочину, чи до умислу й необережності, чи до діяння, взятого з його об'єктивної сторони (вона однаково виражається як в об'єктивній, так і в суб'єктивній сторонах злочину) [16, с. 114]. Подібно до цього автора Г.А. Злобін стверджує, що вина, яка становить суб'єктивну сторону злочинного діяння, одночасно виступає цілісною характеристикою злочину в усіх його істотних для відповідальності відношеннях і що ці властивості вини роблять її необхідною і достатньою підставою кримінальної відповідальності (однаковою мірою протилежним як об'єктивному, так і абстрактно-суб'єктивному інкримінуванню) [18, с. 23].

Виходячи з вищевикладеного, Ю.А. Демидов і Г.А. Злобін помилково вважають, що вина не є одним із елементів (ознакою) суб'єктивної сторони, а натомість включає в себе як об'єктивну, так і суб'єктивну сторони злочинного діяння. З цього приводу слід погодитися з думкою А.І. Рарога, що це є не що інше, як відродження концепції «двох вин» Б.С. Утевського, яка не була прийнята наукою і судовою практикою [18, с. 9]. Необхідно також погодитися з думкою А.І. Рарога, що такі судження Ю.А. Демидова, Г.А. Злобіна та інших мають під собою ґрунт непорозуміння, що в досудовому слідстві та судовій практиці термін «вина» застосовується у двох значеннях: а) у науці кримінального права поняття вини означає наявність у діянні особи умислу і необережності; б) на практиці про вина говорять як про доведений факт вчинення злочину конкретно особою [19, с. 15; 20 с. 50]. Тому у певній мірі можна погодитися з думкою К.М. Оробця, що висновки П.С. Дагеля, Д.П. Котова ґрунтуються на тлумаченні вини як комплексного психічного процесу, що розгортається в часі на фоні психологічного стану суб'єкта й виражає психічні властивості якості особистості [10, с. 152], або виходячи з переконання Ю.А. Демидова, як негативного ставлення особи до цінностей суспільства [10, с. 152].

У вітчизняній науці кримінального права переважає думка, що психологічний зміст суб'єктивної сторони злочину розкривається за допомогою таких юридичних ознак, як: вина, мотив і мета, що характеризують різні форми психологічної активності людини. Ці ознаки пов'язані між собою, але є самостій-

ними психологічними явищами, що не підміняють одна одну і не переходять одна в іншу та мають різне значення. Проте все ж таки слід погодитися з В.К. Матвійчуком та С.А. Тарарухіним, що до суб'єктивної сторони злочину необхідно віднести і таку психологічну ознаку, як емоції, адже вони знайшли законодавче закріплення в КК України [12, с. 6].

Суб'єктивна сторона складу злочину завжди виявляється у певному протиправному діянні, тобто, в об'єктивних ознаках злочину знаходять свій вияв мотив, мета та волевиявлення особи [21, с. 101]. Цей механізм відбувається таким чином: залежно від тієї або іншої потреби людини у неї виникає фактор певної поведінки — мотив; характер і зміст мотиву породжує мету; мета веде до формування волі людини; воля знаходить свій вияв у конкретному діянні, тобто дії або бездіяльності [22, с. 169; 23, с. 28–56]. Таким чином слід підтримати думку Б.С. Волкова, що суб'єктивна сторона складу будь-якого злочину виражається через вину у формі умислу чи необережності, а також через мотив і мету, які в сукупності відображають зв'язок волі і процесу мислення особи з вчинюваним нею суспільно небезпечним діянням та, за необхідних умов, і його наслідками [24, с. 28–56]. Це свідчить про те, що загалом суб'єктивна сторона складу злочину — це процес мислення, бажання і волі людини, в якому відображаються її об'єктивна поведінка та інші зовнішні обставини [21, с. 101].

Важливо акцентувати увагу на тому, що для того, щоб визначити місце вини у структурі складу злочину, необхідно для цього з'ясувати зміст поняття «вина». У статті 23 КК України закріплено законодавче визначення вини: «виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої цим Кодексом, та її наслідків, виражених у формі умислу або необережності» [8]. Термін «ставлення» означає: «1. Той або інший характер поведінки з ким-, чим-небудь. 2. дія за значенням ставити... 3. Те саме, що постановка» [25, с. 1382]. У той же час близьке за змістом слово «відношення», яке тлумачиться наступним чином: «1. Стосунок, причетність до кого-, чого-небудь; зв'язок із кимось, чимось. 2. Взаємозв'язок між предметами, явищами... 3. Заст. ставлення (у 1 знач.)...» [25, с. 175]. У цьому сенсі слід погодитися з думкою, що є в юридичних публікаціях, що «це дає підстави обмежувати зміст вини тими аспектами психічної діяльності особи, які взаємопов'язані з об'єктивними ознаками вчинюваного суспільно небезпечного діяння» [10, с. 152]. Це свідчить про те, що предметний зміст вини, який являє собою сукупність фактичних обставин, що мають юридичне значення, та з яким взаємопов'язана психічна діяльність, визначається конструкцією складу конкретного злочину, а не суто суб'єктивними особливостями винної особи [26, с.15; 10, с. 152].

Слід підтримати позицію, що передумовою вини є осудність особи, яка вчинила злочин, і досягнення нею віку, встановленого для кримінальної відповідальності за конкретний злочин, тобто два елементи складу злочину — суб'єкт і суб'єктивна сторона, становлять суб'єктивну підставу кримінальної відповідальності, а два інших: об'єкт і об'єктивна сторона становлять об'єктивну, і тим самим створюють єдину підставу кримінальної відповідальності,

якою є склад злочину [27, с. 48–49]. Проте представниками психологічної теорії вини зазначається, що в кожних психічний акт, певною мірою, входить два елементи — інтелектуальний та вольовий. Деякі вчені, зокрема, П. Дагель, Д. Котов виділяли і третій елемент — емоційний [14, с. 78]. Однак, як ми вже зазначали, що вказуючи на недоліки психічної концепції вини, окремі дослідники пропонували звернутися до іншої, так званої, оціночної або нормативної концепції [27, с. 5]. Це означає, що не звернули увагу на місце вини у структурі складу злочину [10, с. 153]. Дійсно потрібно мати на увазі, що у формах вини проявляється суспільна небезпечність як ознака (на нашу думку — ознака злочину), що є усвідомленою або може і повинна бути усвідомлена винною особою [15, с. 70], але багато психічних процесів і явищ (мотив, мета, емоції, почуття тощо), хоча й можуть характеризувати вини, однак не включаються до її складу [10, с. 153]. Тому в основу поняття вини покладено категорію психічного ставлення, а не психологічного. Все це свідчить, що зміст вини в її формах є лише основою для негативної оцінки з боку держави і суспільства вчиненого діяння та осуду особи, яка його вчинила, а не самою цією оцінкою [15, с. 121]. Це дає підстави стверджувати, що кримінально-правове поняття вини обмежується двома формами: умислом та необережністю, а тому будь-які інші прояви психічної активності особи можуть або включатися до структури суб'єктивної сторони злочину, або взагалі не мати юридичного значення [10, с. 155]. Це означає, що за своїм обсягом (складовими) поняття «суб'єктивна сторона злочину» та «вина» не співпадають: до складу першої включаються такі ознаки як: вина (обов'язкова ознака), мета злочину, мотиви злочину, емоції (факультативні ознаки, що стають обов'язковими лише для конкретних злочинів) [10, с. 155].

Слід звернути увагу на те, що вині, як будь-якому явищу, притаманний не лише власний зміст, а й форма [10, с. 155]. Під формою розуміють спосіб існування та вираження змісту явища, а також внутрішню організацію змісту (тобто структуру) [28, с. 434]. Важливо підтримати судження А.І. Рарога, що форма вини визначається зазначенням у законі співвідношенням психічних елементів (свідомість і воля) та вказує на спосіб інтелектуальної взаємодії суб'єкта з об'єктивними обставинами, що становлять юридичну характеристику певного виду злочинів [26, с. 17].

Не вдаючись в подальшу дискусію з приводу визначення суб'єктивної сторони та вини, на нашу думку, потрібно взяти все істотне з цих визначень і використати в дослідженні суб'єктивної сторони злочину — незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом (ст. 249 КК України). У цьому аспекті слід зазначити, що ознаки суб'єктивної сторони конкретного складу злочину або називаються в диспозиції статті 249 КК України, або визначаються характером злочинного посягання. Вони мають неоднакове призначення, так, вина є обов'язковою ознакою досліджуваного злочину. Без неї відсутній склад злочину, а тому не може бути кримінальної відповідальності (ст. 2 КК України). Такий підхід повністю відповідає нашій кримінально-правовій доктрині, за якою кримінальній відповідальності й покаранню повинні підлягати лише винні особи. Проте вина не вичерпує повністю змісту суб'єктивної сторони складу злочину. Вина, як відомо, виражається в психічному

ставленні особи до вчиненого злочину у формі умислу й необережності [10, с. 179]. Зміст форми вини розкривається в ст. 24 і 25 КК України. Наука кримінального права розглядає вину особи, яка проявляється в злочині як факт об'єктивної дійсності (тобто як об'єктивну істину), яку повинен встановити слідчий, суд. При цьому теорія кримінального права України на даний час відкидає так званий «оціночний» критерій розуміння вини, що мав місце в працях незначної кількості прихильників. Так, вважаючи невдалим визначення поняття вини в традиційному її розумінні Б. С. Утевський запропонував своє, на його думку більш вдале визначення, включивши в нього оціночний момент [28, с. 103]. Його судження про вину як оціночну категорію, що виражена в негативному ставленні судді щодо поведінки підсудного, взята на озброєння практика-ми, могла б мати негативний вплив на діяльність органів правосуддя.

Методологічною основою пізнання психіки особи до вчиненого нею злочину, зокрема передбаченого ст. 249 КК України є критерій її з'ясування через аналіз діяльності особи, яка вчинила злочин [29, с. 8]. Ось чому суб'єктивна сторона злочину, на наше переконання, повинна встановлюватись через перелік юридично значимих ознак об'єктивної сторони досліджуваного складу злочину, на основі яких проводиться поділ злочинів із формальними або матеріальними складами. Зрозуміло, що вони неоднаково відображаються у свідомості винного. Тому в кримінально-правовій доктрині приділяється значна увага з'ясуванню змісту вини у злочинах із формальним складом, до яких відноситься злочин, передбачений ч. 2 ст. 249 КК України, як відомо, із цього питання в науці кримінального права існує дві точки зору. Одні автори стверджують, що у злочинах з формальним складом, вина виражається в психічному відношенні не тільки до дій, але й до наслідків [31, с. 27, с. 32, с. 6]; інші переконані, що у формальних складах, де наслідок не є ознакою об'єктивної сторони таких складів злочину, психічне ставлення до нього не впливає на форму вини і кваліфікацію злочинів (тобто в злочинах із формальними складами форма вини визначається психічним ставленням тільки до діяння) [30, с. 74; 33, с. 11–29].

Автор повністю поділяє другу точку зору тому, що вона не ігнорує різницю між матеріальними і формальними складами, що обумовлена їх законодавчою конструкцією.

Виходячи з таких загальних передумов цього дослідження, перейдемо до розгляду суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 1 ст. 249 КК України. У зазначеній статті відсутні будь-які вказівки на суб'єктивні ознаки. Разом з тим структура об'єктивної сторони злочину — незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, як злочину з матеріальним складом, свідчить, що цей злочин щодо активних дій може вчинятися лише умисно. Мотиви цих умисних дій можуть бути різними: корисні, невірні зрозумілі інтереси, егоїзм тощо. Однак вони, як відомо, на кваліфікацію вчиненого не впливають, а лише враховуються судом під час призначення міри покарання, або при звільненні від реального відбування покарання.

З метою з'ясування такої обов'язкової ознаки суб'єктивної сторони злочину як вина, звернемося до існуючих поглядів, що мають місце в існуючих

публікаціях: 1) С.Б. Гавриш та О.О. Дудоров запевняють, що суб'єктивна сторона цього злочину характеризується умислом [34, с. 283; 35, с. 770]; 2) М.М. Панько, В.А. Клименко та автори «Науково-практичного коментаря за ред. М.О. Потебенька, В.Г. Гончаренка» заявляють, що суб'єктивна сторона цього злочину характеризується виною у формі умислу або необережності [36, с. 530; 37, с. 348; 38, с. 445]. 3) В.С. Плугатир, О.В. Кришевич переконують, що суб'єктивна сторона цього злочину характеризується умисною формою вини як щодо дій, так і щодо шкідливих наслідків [39, с. 569]; 4) К.М. Оробець вказує, що «...незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом може бути вчинено як із прямим, так і з непрямим умислом... особа має усвідомлювати як об'єктивні характеристики своєї суспільно небезпечної дії, так і інші фактичні обставини, що характеризують зміст умислу і тому мають кримінально-правове значення. ... При вчиненні злочину з прямим умислом особа передбачає, що її конкретні дії, виходячи із закономірностей розвитку причинного зв'язку в часі, завдають істотної шкоди довкіллю неминуче або реально можливо. При непрямому умислі особа передбачає лише реальну можливість того, що істотна шкода буде заподіяна довкіллю, у неї відсутня абсолютна впевненість, проте існує свідоме припущення високого ступеня ймовірності настання суспільно небезпечних наслідків. При вчиненні незаконного зайняття рибним, звіриним, або іншим водним добувним промислом із прямим умислом винна особа, прагнучи незаконно вилучити водні живі ресурси із природного стану й у подальшому, реалізувати їх на свою користь, бажає заподіяти істотну шкоду довкіллю. Вольовий момент непрямого умислу при вчиненні цього злочину полягає в тому, що особа, фактично добуваючи водні живі ресурси всупереч установленому порядку, не бажає заподіяти істотної шкоди довкіллю, але виходячи з фактичних обставин, свідомо допускає їх настання» [10, с. 190]; 5) Є.М. Борисов заявляє, що «... визнання цього злочину таким, що може вчинюватися лише умисно має впливати із характеристики конкретного змісту незаконності зайняття будь-яким водним добувним промислом. Така особливість якраз і має відтворюватися на можливості винної особи усвідомлювати суспільно небезпечний характер своїх дій, передбачати відповідні його наслідки, (а саме істотну шкоду) та бажати їх настання (в межах характеристики прямого умислу, яка закріплена у ч. 2 ст. 24 КК України). При цьому слід враховувати, що механізм вчинення злочинних дій, передбачених зазначеною статтею, свідчить про те, що за наявності законодавчої вказівки на незаконність певних дій останні повинні входити до характеристики умислу (умисної форми вини). Адже певна особа, крім усвідомлення факту незаконності вчинюваних нею дій (така ознака як «незаконність» якраз і передбачена у ч. 1 ст. 249 КК України), не може не усвідомлювати їх суспільно небезпечний характер (передусім тому, що повинна усвідомлювати саме істотність заподіяної шкоди). В іншому випадку ця особа взагалі не здатна усвідомлювати факт незаконного зайняття водним добувним промислом, що тягне заподіяння істотної шкоди. Наявність спеціальних знань, попередній досвід, наприклад, в галузі риболовства, торгівлі, судноводіння тощо, формує загальне уявлення про цілі та завдання водного добувного промислу — забезпечення порядку

охорони та використання водних живих ресурсів з метою запобігання заподіяння саме істотної шкоди. Крім цього, до таких характеристик має входити й психічне ставлення винної особи до ознак об'єкту і об'єктивної сторони складу злочину (основного чи кваліфікованого). Отже, враховуючи наведені положення, можна зробити припущення про те, що до змісту умислу входить психічне ставлення особи до об'єктивних ознак основного і кваліфікованого складів злочину, що передбачені відповідно ч. 1 і ч. 2 ст. 249 КК України» [22, с. 112–113]; 6) В.К. Матвійчук відносить злочин, передбачений ст. 249 КК України до умисних злочинів, а в ч. 1 цієї статті можлива як «подвійна», так і «змішана» форма вини [40, с. 212].

Аналіз існуючих поглядів на суб'єктивну сторону злочину, передбаченого ст. 249 КК України. Так, О.О. Дудоров, С.Б. Гавриш помилково об'єднують суб'єктивну сторону злочину з виною, оскільки умисел є складовою такої ознаки суб'єктивної сторони, як вина. М.М. Панько, В.А. Клименко та автори «Науково-практичного коментаря за ред. М.О. Потєбенька, В.Г. Гончаренка», аналізуючи склад злочину, передбачений указаною статтею, визначили вину у формі умислу або необережності, але не запропонували обґрунтування такого висновку і не вказали чи це стосується основного складу злочину (ч. 1 ст. 249 КК України) або кваліфікованого складу (ч. 2 ст. 249 КК України). У той же час К.М. Оробець зазначає, що цей злочин може вчинятися як з прямим, так і не з прямим умислом, тобто називає види умислу, але не вказує чи це стосується основного складу чи кваліфікованого. Крім того цей автор пропонує обґрунтування своєму висновку. Натомість Є.М. Борисов зазначає, що цей злочин вчиняється лише умисно і умисел може бути лише прямим, обґрунтовуючи свою позицію щодо можливості винної особи усвідомлювати суспільно небезпечний характер дій та передбачити відповідні їх наслідки тощо. Проте і цей автор не відходить у своєму обґрунтуванні від основного і кваліфікованого складу. Слід зазначити, що В.К. Матвійчук у своєму дослідженні відносить злочин, передбачений ст. 249 КК України до умисних злочинів, виходячи з основного і кваліфікованого складів. Проте не деталізує свої висновки.

Ми вважаємо, що з метою поглибленого вивчення досліджуваної нами проблеми необхідно зупинитися на висновках, обґрунтованих К.М. Оробцем та Є.М. Борисовим, стосовно вини злочину, передбаченого ст. 249 КК України.

В свою чергу К.М. Оробець зазначає, що вчинення цього злочину супроводжується вмотивованою діяльністю особи, яка найчастіше спрямована на досягання конкретної мети, реалізація якої забезпечується незаконним добуванням водних тварин та рослин, але іноді розмір шкоди, заподіяної злочинцем, виходить за межі наслідків, до яких прагнула особа, саме щодо такої шкоди належить непрямий умисел. [10, с. 156]. Це положення, на наш погляд, є належним. При вчиненні незаконного заняття рибним, звіриним та іншим водним добувним промислом особа має усвідомлювати не лише об'єктивні характеристики своїх дій, спрямованих на свавільне добування водних біоресурсів, а й інші фактичні обставини: ознаки водних тварин або рослин, що характеризують їх як предмет злочину; пору року, час доби, коли вчиняється дія; місце (наприклад назва водойми, її розташування на території природ-

но-заповідного фонду або зоні надзвичайної екологічної ситуації чи екологічного лиха); конкретну обстановку тощо (усвідомлення цих обставин свідчить і про розуміння особою того, що її дії не відповідають встановленому порядку добування водних живих ресурсів [10, с. 157]. Ці обґрунтування заслуговують на увагу. У цьому сенсі позитивним слід вважати положення, що розуміючи ознаки свого діяння та інші фактичні обставини, винний усвідомлює, що своїми діями посягає на суспільні відносини, тобто на об'єкт злочину (при цьому особа, звичайно, усвідомлює суспільно небезпечний характер своїх дій) [10, с. 158–159]. Виправданим, на наш погляд, слід визнати й те, що відсутність усвідомлення зазначених властивостей дії та її фактичних обставин свідчить про відсутність умисного ставлення особи до об'єктивних ознак злочину і тим самим виключає суб'єктивну сторону цього злочину [10, с. 159].

Характер передбачення як друга складова інтелектуального моменту умислу визначається тим, який саме його вид має місце – прямий або непрямий (при прямому умислі винна особа передбачає неминучість або реальну можливість, а при непрямому – лише реальну можливість заподіяння суспільно небезпечних наслідків) [10, с. 160; 25, с. 35]. Це положення є дискусійним, а на наш погляд, несприйнятливим, оскільки реальна можливість, тобто свідоме допущення не може бути інтелектуальним моментом прямого умислу.

Щодо вольового моменту прямого умислу, то позиція К.М. Оробця наступна: «що це бажання особи своїми діями досягти передбаченого результату, а саме при вчиненні цього злочину винна особа, прагнучи незаконно вилучити водні живі ресурси з їхнього природного середовища й у подальшому обернути їх на свою користь, завжди бажає заподіяти шкоду довкіллю, однак таку шкоду не у всіх випадках можна оцінити як істотну (лише воля особи спрямована на спричинення саме істотної шкоди, засвідчує наявність у діях особи прямого умислу) [10, с. 161]. Це положення, на наш погляд, є виправданим.

У відношенні вольового моменту непрямого умислу при вчиненні цього злочину, то він полягає в тому, що особа, фактично добуваючи водні живі ресурси всупереч встановленого порядку, не бажає заподіяти істотної шкоди довкіллю, але свідомо допускає її настання (до зазначених суспільно небезпечних наслідків ставлення особи, як правило, є байдужим, а в окремих випадках свідоме допущення суспільно небезпечних наслідків може виявитися в безпідставному розрахунку на їх ненастання, коли воля особи нібито спрямована на недопущення наслідків свого діяння, але такий розрахунок безпідставний) [10, с. 161]. Це положення, на наш погляд, є суперечливим стосовно безпідставного розрахунку на ненастання суспільно небезпечних наслідків, оскільки він відноситься до самовпевненості як виду необережності.

Щодо обґрунтування висновків відносно вини, зроблених Є.М. Борисовим, можна дійти наступного: 1) злочин виникає лише з характеристики конкретного змісту відповідних елементів (ознак) складу злочину та може бути здійснений лише умисно (це положення є правильним); 2) висновок про умисну форму вини у складі аналізованого злочину можна зробити завдяки передбаченому застереженню щодо незаконності зайняття будь-яким водним, добувним промислом (така особливість має відтворюватися на можливості винної особи

усвідомлювати суспільно небезпечний характер своїх дій, передбачаючи відповідні його наслідки, а саме істотну шкоду та бажання їх настання), оскільки зміст термінологічного звороту «незаконне зайняття» імпліцитно охоплює усвідомлення винною особою наявності відповідного правового режиму зайняття зазначеним промислом, порядок (механізм) здійснення якого визначається у чинному законодавстві України, що взагалі забороняє зайняття таким промислом або дозволяє, лише за наявності відповідних умов (це положення є також виправданим); 3) конкретизація форми вини у ст. 249 КК України має здійснюватися шляхом визначення незаконних дій передбачених у цій статті (це положення не потребує доведення); 4) механізм вчинення злочинних дій передбачених ст. 249 КК України, свідчить про те, що за наявності законодавчої вказівки на «незаконність» певних дій останні повинні входити до характеристики умислу (умисної форми вини). Крім того, до таких характеристик відноситься й психічне ставлення винної особи до ознак об'єкта і об'єктивної сторони складу злочину (основного чи кваліфікованого) ці положення, на наш погляд, слід підтримати; 5) певна особа, крім усвідомлення факту незаконності вчинюваних нею дій (така ознака, як «незаконність» як раз і передбачена ч. 1 ст. 249 КК України), не може не усвідомлювати їх суспільно небезпечний характер (передусім тому, що повинна усвідомлювати саме істотність заподіюваної шкоди), оскільки в іншому випадку ця особа взагалі не здатна усвідомлювати факт злочину (це положення є позитивним); 6) усвідомлення суспільно небезпечного характеру свого порушення та бажання такого порушення визначеного порядку безпосередньо свідчить про умисне (в межах прямого умислу) вчинення дій описаних у чч. 1, 2 ст. 249 КК України (це положення стосовно ч. 1 ст. 249 КК України є суперечливим); 7) ознаки об'єктивної сторони складу цього злочину усвідомлюються особою завдяки розумінню нею правового режиму вказаного промислу (діяльності), а тому до змісту такого умислу слід відносити усвідомлення: а) дій, які створюють зайняття водним, добувним промислом; б) того, що невиконання покладених на таку особу вимог щодо вчинення певних дій призведе до незаконності зазначеного промислу; в) можливого способу, знаряддя, засобу, місця, часу і обстановки такого промислу, що виступають своєрідними характеристиками правового режиму (ці положення мають права на існування).

Маючи позитивні положення виокремлені нами стосовно вини злочину, передбаченого ст. 249 КК України, які ми підтримуємо, розглянемо вини у формі умислу у злочині, передбаченого ч. 1 цієї статті. Перш за все зазначимо, що цей злочин за особливостями конструкції відноситься до так званих діянь за матеріальним складом. Відповідно до ч. 2 ст. 23 КК України «прямим є умисел якщо особа усвідомлювала характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажання їх настання [8]. З'ясуємо інтелектуальні ознаки прямого умислу досліджуваного нами злочину, які полягають в усвідомленні не лише об'єктивної характеристики своїх дій, спрямованих на незаконне добування водних біоресурсів, а й інші фактичні обставини, зокрема: ознаки водних тварин або рослин, що характеризують їх як предмет злочину; пори року; часовий період, коли вчиняється дія; місце

вчинення злочину (назва водного об'єкта, його розташування на території природно-заповідного фонду тощо); усвідомлення суспільних відносин, на які посягає цей злочин і суспільно небезпечного характеру своїх дій. Друга складова інтелектуального моменту прямого умислу (ч. 1 ст. 249 КК України) — це передбачення неминучості настання суспільно небезпечних наслідків, а саме заподіяння істотної шкоди. Натомість вольова ознака прямого умислу — це бажання настання наслідків, а саме істотної шкоди, як наслідків своїх дій.

Щодо вчинення цього злочину з непрямым умислом. Усвідомленість за непрямого умислу є аналогічною усвідомленості в прямому умислі і в цьому разі свідомість включає розуміння всіх фактичних обставин, що характеризують об'єктивні ознаки злочину, передбаченого ч. 1 ст. 249 КК України, зокрема характеру і значення об'єкта і предмета посягання, характеру дії, а також місця, часу їх вчинення, містить розуміння суспільної небезпечності, шкідливості своїх дій та його наслідків. Вольовий момент, а саме передбачення непрямого умислу має конкретний характер. Особа чітко усвідомлює, що її дії можуть спричинити конкретний суспільно небезпечний наслідок, а отже передбачає загалом розвиток причинного зв'язку між діями — незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, і можливими їх наслідками. Це свідчить, що передбачення неминучості настання такого наслідку, як істотна шкода за непрямого умислу вчинення цього злочину виключається, хоча особа не бажає цього наслідку, але свідомо його допускає. Тобто цей злочин може мати подвійну вину, в одних випадках прямий умисел, а в інших непрямої.

Стосовно ж злочину передбаченого ч. 2 ст. 249 КК України, який за особливостями конструкції відноситься до так званих злочинів з формальним складом, то з'ясуємо вину через призму умислу. Слід зазначити, що загальновідомим є те, що такі склади визнаються закінченими з моменту вчинення дій і не потребують настання наслідків. Тому структура складу цього злочину є такою, де наслідки знаходяться за межами необхідних ознак об'єктивної сторони, а отже і складу злочину. Інтелектуальний момент умислу характеризується усвідомленням суспільної небезпечності тих самих дій, але вчинених із застосуванням вибухових, отруйних речовин, електроструму або іншим способом масового знищення риби, звірів чи інших видів тваринного світу або, якщо винний має спеціальний рецидив та інші об'єктивні обставини. Вольова ознака умислу обмежується бажанням вчинення конкретних, визначених цією частиною статті, дій.

Отже, злочин визначений частиною другою досліджуваної статті вчиняється з прямим умислом, про що свідчить конструктивна складова злочину з формальним складом, а також усвідомлення існуючої суспільної небезпечності дії, однак без бажання їх вчинення.

Наступним етапом у дослідженні суб'єктивної сторони цього злочину є встановлення мотивів та мети. Мотив, мета не є елементами вини. Вони мають свій власний зміст, але значення їх інше. З загальноприйнятої точки зору визначення зазначених ознак є обов'язковими, якщо вони передбачені в законі або в ньому їх мають на увазі, в інших випадках вони не впливають на кваліфі-

кацію і їх можна ігнорувати. Такий підхід призводить до помилкових висновків. Проте, слід мати на увазі, що всі ознаки стосовно злочину передбаченого ст. 249 КК України важливі, але самостійного кримінально-правового значення мотив, мета та емоції набувають не завжди, і в цьому вони мають факультативність. Проникнення в сутність суб'єктивної сторони злочину і психіко-психологічного змісту всіх компонентів, що її складають, має досить важливе юридичне значення, як у процесуальному, так і в кримінально-правовому. Під мотивом злочину розуміють внутрішнє спонукання, яким винний керувався при вчиненні злочину [40, с. 101], а також мотив злочину — це спонукання до вчинення злочину [41, с. 184]. Мета (перспектива) — джерело спрямованості суб'єкта, його активності, відображає уявну модель майбутнього (чого б хотіла досягнути особа в результаті своїх дій) [42, с. 101–102].

Важливо погодитися з думкою професора С.А. Тарарухіна, що мотив злочину є ланкою, що пов'язує свідомість та волю індивіда, а також усі об'єктивні та суб'єктивні ознаки складу в єдине ціле [43, с. 61].

З'ясуємо погляди авторів на мотив досліджуваного злочину. К.М. Оробець зазначає, що для цього злочину характерні три групи мотивів: 1) корисливі, які, очевидно мають розглядатися як низькі; 2) корисливі, що не мають низького характеру; 3) не корисливі мотиви... при корисливих мотивах... особа прагне набути матеріальної вигоди ... через вилучення певної кількості водних живих ресурсів із наявного обсягу їх у природному середовищі, іншими словами за рахунок зменшення кількості та економічної цінності природних ресурсів (це надає корисливим мотивам економічної специфіки) [10, с. 167–168]. Є.М. Борисов зазначає, що мотиви досліджуваного злочину можна визначити як усвідомлене спонукання до вчинення незаконного зайняття водним добувним промислом [22, с. 110–111]. В. К. Матвійчук указує, що для статі 249 КК України характерні такі мотиви — користь (70% справ), егоїзм (25% справ), інші мотиви (5% справ) [40, с. 235].

Щодо мети вчинення злочину, передбаченого ст. 249 КК України існують наступні погляди: 1) В.К. Матвійчук зазначає, що для цього злочину мета може бути різною, а також може статися збіг мети і результату — це властиво для цього злочину як злочину з прямим умислом, тобто його метою є один з можливих результатів вольового акту, про що вже зазначалося вище [40, с. 239]; 2) К.М. Оробець стверджує серед кримінальних справ про незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом у 8,6% випадків винною особою ставилася мета збуту продуктів та продукції добування, у 4,6% — корисливі мотиви були поєднанні з метою споживання і пов'язані з потребою харчового використання предметів водного промислу, 0,2% — корисливі мотиви поєднувалися з іншими (кар'єристськими) мотивами та супроводжувалися метою перевиконання плану вилову водних живих ресурсів [10, с. 167]. Певною мірою дана проблема також розглядається і в зарубіжному законодавстві [44; 45; 46; 47; 48].

Висновки. На підставі проведеного дослідження можна дійти наступного: 1) що в юридичних джерелах відсутність однозначності у розумінні суб'єктивної сторони та вини; 2) аналіз існуючих джерел свідчить, що визначення

суб'єктивної сторони злочину та вини свідчить про ототожнення елемента складу злочину і ознаки вини; 3) що злочин, передбачений ч. 1 ст. 249 КК України характеризується як прямим умислом, так і непрямим умислом; 4) що злочин, передбачений ч. 2 ст. 249 КК України вчиняється лише з прямим умислом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник для студентів юрид. вузів і фак. / [П.С. Матишевський, П.П. Андрушко, С.Д. Шапченко та ін.] / За ред. П.С. Матишевського, П.П. Андрушка, С.Д. Шапченка. — К. : Юрінком Інтер, 1997. — 512 с.

2. *Беньківський В.О.* Деякі теоретичні питання вини / В.О. Беньківський // Держава і право. — К. : Інститут держави і права ім. Корецького НАН України. — 2000. — Вип. 7. — С. 392—396.

3. *Воробей П.А.* Теорія і практика кримінально правового ставлення в вину / П.А. Воробей. — К. : НАВСУ, 1997. — 184 с.

4. *Рарог А.И.* Субъективная сторона и квалификация преступлений / А.И. Рарог. — М. : ООО «Профобразование», 2001. — 135 с.

5. *Ткачук А.Л.* До питання про витоки вини як правової категорії / А.Л. Ткачук // Актуальні проблеми держави та права. — Одеса : Одеська національна академія, 2000. — Вип. 13. — С. 144—148.

6. *Фельдблюм В.С.* Уголовная ответственность за заведомо ложное показание : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.715. «Уголовное право и уголовный процесс» / В.С. Фельдблюм. — М., 1972. — 16 с.

7. *Матвейчук В.К.* Уточнение понятия субъекта экологических преступлений на современном этапе развития общества и государства / В.К. Матвейчук // Проблемы борьбы зі злочинністю в Україні : тези доповідей і повідомлень респ. наук. конф. / АН України. Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. — К., 1992. — С. 62—64.

8. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 25—26. — Ст. 131.

9. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р., № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України від 23 липня 1996 р. — № 30. — С. 141.

10. *Орбець К.М.* Кримінальна відповідальність за незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом : [монографія] / К.М. Орбець. — Х. : Право, 2014. — 256 с.

11. Учебник уголовного права. Общая часть / [С.В. Бородин, В.Н. Кудрявцев, Н.Ф. Кузнецова и др.] / под ред. В.Н. Кудрявцева, А.В. Наумова. — М. : Изд-во «Спартак», 1998. — 412 с.

12. *Матвійчук В.К.* Суб'єктивна сторона складу злочину : Лекція / В.К. Матвійчук, С.А. Тарарухін. — К. : Українська академія внутрішніх справ, 1994. — 35 с.

13. *Светлов А.Я.* Субъективная сторона преступления / А.Я. Светлов // Уголовное право Украинской ССР на современном этапе: Часть общая. — К., 1995. — С. 160—168.

14. *Дагель П.С.* Содержание, форма и сущность вини в советском уголовном праве / П.С. Дагель // Изв. вузов. Правоведение. — 1969. — № 1. — С. 77—81.

15. *Дагель П.С.* Субъективная сторона преступления и ее установления / П.С. Дагель, Д.П. Котов. — Воронеж : Воронеж. университет, 1974. — 230 с.

16. Демидов Ю.А. Социальная ценность и оценка в уголовном праве / [текст] / Ю.А. Демидов. — М. : Юрид. лит, 1975. — 184 с.

17. Дагель П.С. Понятие вины в советском уголовном праве / П.С. Дагель // Материалы XIII научной конференции ДВГУ. — Владивосток, 1968. — Ч. IV. С. 121—129.

18. Злобин Г.А. Виновное вменение в историческом аспекте / Г.А. Злобин // Уголовное право в борьбе с преступностью. — М. : 1981. — С. 20—26.

19. Протченко Б.А. Понятие невменяемости в советском уголовном праве / Б.А. Протченко // Изд. Вузов Правоведение. — 1987. — С. 82—86.

20. Малков В.П. Субъективные основания уголовной ответственности / В.П. Малков // Государство и право. — 1995. — № 1. — С. 14—16.

21. Плотников А.И. Объективное и субъективное в уголовном праве (оценка преступления по юридическим признакам) / А.И. Плотников. — Оренбург, 1997. — 140 с.

22. Борисов Є.М. Незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом : Кримінально-правова характеристика: дисертація на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук за спец. 12.00.08 — кримінальне право та кримінологія ; кримінально-виконавче право / Є.М. Борисов. — Одеса : Одеський національний ун-т імені І.І. Мечникова, 2013.

23. Кримінальне право України. Загальна частина : Підручник для студентів юридичних вузів і факультетів / Г.В. Андрусів, П.П. Андрушко, В.О. Бенківський [та ін.] ; за ред. П.С. Матишевського, П.П. Андрушка, С.Д. Шапченка. — К. : Юрінком Інтер, 1997. — 512 с.

24. Волков Б.С. Проблема воли и уголовная ответственность / Б.С. Волков. — Казань : Издательство Казанского университета, 1965. — 136 с.

25. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. — К. ; Ірпінь : Перун, 2005. — 1728 с.

26. Рарог А.И. Субъективная сторона и квалификация преступлений [текст.] / А.И. Рарог. — М. : ООО «Профобразование», 2001. — 134 с.

27. Вереша Р.В. Проблемы вины в теории криминального права : Навчальний посібник / Р.В. Вереша. — К. : Атіка, 2005. — 464 с.

28. Утевский Б.С. Вина в советском уголовном праве / Б.С. Утевский. — М. : Госюриздат, 1950. — 319 с.

29. Филосовский словарь [текст.] / под ред. И.Т. Фролова. — 5-е изд. — М. : Политиздат, 1987. — 590 с.

30. Дагель П.С. Установление субъективной стороны преступления / П.С. Дагель, Р.В. Михеев. — Владивосток : ДВГУ, 1972. — 36 с.

31. Дурманов Н.Д. Понятие преступления / Н.Д. Дурманов. — М. — Л. Изд-во АН СССР, 1948. — 312 с.

32. Никифоров Б.С. Об умысле по действующему законодательству / Б.С. Никифоров // Советское государство и право. — 1965. — № 6. — С. 26—28.

33. Склярів С.В. Вина и мотивы преступного поведения / С.В. Склярів. — СПб. : Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2004. — 326 с.

34. Гавриш С.Б. Злочини проти довкілля / С.Б. Гавриш // Кримінальне право України, Особлива частина : підручник (Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.) — за ред. проф. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. — 5-те вид., переробл. та допов. ; Х. : Право, 2015. — С. 266 — 284.

35. Дудоров О.О. Злочини проти довкілля / О.О. Дудоров // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М.І. Мельника,

М.І. Хавронюка, 9-ге вид., переробл. та допов. — К. : Юридична наука, 2012. — С. 720—782.

36. *Панько М.М.* Преступления против окружающей среды / М.М. Панько // Уголовный кодекс Украины. Комментарий : Под. ред. Ю.А. Кармазина и Е.Л. Стрельцова. — Харьков : ООО «Одиссей», 2001. — С. 496—540.

37. *Клименко В.А.* Злочини проти довкілля / В.А. Клименко // Кримінальне право України, Особлива частина: підручник (Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко та ін.) — Вид. 2-ге, переробл. та допов. ; за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. — К. : Атіка, 2008.— С. 301—353.

38. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. Особлива частина / Під загальною редакцією Потебенька М.О., Гончаренка В.Г. — К. : «Форум», 2001. ч. 1. — 944 с.

39. *Плугатир В.С.* Злочини проти довкілля / В.С. Плугатир, О.В. Кришевич // Науково практичний коментар до Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Грищук, А.В. Савченко [та ін]; за заг. ред. О.М. Джузи, А.В. Савченко, В.В. Чернея. — К. : Юрінком Інтер, 2016. — С. 530—578.

40. *Матвійчук В.К.* Теоретичні та практичні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища : Монографія / В.К. Матвійчук. — К. : Національна академія управління, 2011. — 368 с.

41. *Кривоченко Л.М.* Мотив і мета злочину / Л.М. Кривоченко // Кримінальне право України : Загальна частина : Підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, Л.М. Кривоченко та ін. ; за ред. проф. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. — 3-те вид., перероб. і допов. — К. : Юрінком Інтер, 2007. — С. 184—186.

42. *Харь І.О.* Кримінально-правова охорона атмосферного повітря : монографія / І.О. Харь. — К. : Національна академія управління, 2011. — 192 с.

43. *Тарарухин С.А.* Установление мотива и квалификация пре ступлений [текст.] і монографія / С.А. Тарарухин. — Киев : Вища шк., 1977. — 151 с.

44. The Bulgarian Penal Code / Edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov ; introduction by Y. I. Aidarov. — St. Petersburg : «Yuridicheskyy Center — Press», 2001. — 298p.

45. Commonwealth v. Welster. 59 Mass (5 Cush.). 295, 386 Am. Dec. 711 (850).

46. Criminal Code of Lithuania (2000, amended 2010) : Сайт Бюро ОБСЕ з демократичних інститутів і прав людини LegisLationline [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.Legislationline.org/download/action/download/id/4302/file/Lithuania_CC_am2010_en.pdf / — Заголовок з екрану.

47. The Latvian Penal / Edited and introduction by candidate of law A.I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Latvian by candidate of Law A.I. Lukashov. — St. Petersburg : «Yuridicheskyy Center — Press», 2001. — 313 p.

48. The Criminal Code of Federal Republic of Germany / Edited and introduction by Doctor of Law, professor D.A. Shestakov, preface by Doctor of Law H. — H. Sescheck ; translation from German N.S. Rachkova. — «St. Petersburg : Yuridicheskyy Center — Press», 2003 — 524 p.

REFERENCES

1. Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna : pidruchnyk dlia studentiv yuryd. vuziv i fak. / [P.S. Matyshevskyyi, P.P. Andrushko, S.D. Shapchenko ta in.] / Za red. P.S. Matyshevskoho, P.P. Andrushka, S.D. Shapchenka. — K. : Yurinkom Inter, 1997. — 512 s.

2. *Benkivskiy V.O.* Deiaki teoretychni pytannia vyny / V.O. Benkivskiy // Derzhava i pravo. — K. : Instytut derzhavy i prava im. Koretskoho NAN Ukrainy. — 2000. — Vyp. 7. — S. 392–396.

3. *Vorobei P.A.* Teoriia i praktyka kryminalno pravovoho stavlennia v vynu / P.A. Vorobei. — K. : NAVSU, 1997. — 184 s.

4. *Rarog A.I.* Subektivnaja storona i kvalifikacija prestuplenij / A.I. Rarog. — M. : OOO “Profobrazovanie”, 2001. — 135 s.

5. *Tkachuk A.L.* Do pytannia pro vytoky vyny yak pravovoi katehorii / A.L. Tkachuk // Aktualni problemy derzhavy ta prava. — Odesa : Odeska natsionalna akademiia, 2000. — Vyp. 13. — S. 144–148.

6. *Fel'dbljum V.S.* Ugolovnaja otvetstvennost' za zavedomo lozhnoe pokazanie : avtoref. diss. na soiskanie uchenoj stepeni kand. jurid. nauk : spec. 12.715. “Ugolovnoe pravo i ugolovnyj process” / V.S. Fel'dbljum. — M., 1972. — 16 s.

7. *Matvejchuk V.K.* Utochnenie ponjatija subekta jekologicheskikh prestuplenij na sovremennom jetape razvitiija obshhestva i gosudarstva / V.K. Matvejchuk // Problemy borotby zi zlochynnistiu v Ukraini : tezy dopovidei i povidomlen resp. nauk. konf. / AN Ukrainy. Instytut derzhavy i prava im. V.M. Koretskoho. — K., 1992. — S. 62–64.

8. Kryminalnyi kodeks Ukrainy vid 05 kvitnia 2001 r. // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 2001. — № 25–26. — St. 131.

9. Konstytutsiia Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 28 chervnia 1996 r., № 254k / 96-VR // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 23 lypnia 1996 r. — № 30. — S. 141.

10. *Orobets K.M.* Kryminalna vidpovidalnist za nezakonne zainiattia rybnym, zvirynym abo inshym vodnym dobuvnym promyslom : [monohrafiia] / K.M. Orobets. — Kh. : Pravo, 2014. — 256 s.

11. Uchebnik ugolovnoho prava. Oshhaja chast' / [S.V. Borodin, V.N. Kudrjavcev, N.F. Kuznecova i dr.] / pod red. V.N. Kudrjavceva, A.V. Naumova. — M. : Izd-vo “Spartak”, 1998. — 412 s.

12. *Matviichuk V.K.* Subiektyvna storona skladu zlochynu : Lektsiia / V.K. Matviichuk, S.A. Tararukhin. — K. : Ukrainska akademiia vnutrishnikh sprav, 1994. — 35 s.

13. *Svetlov A.Ja.* Subektivnaja storona prestuplenija / A.Ja. Svetlov // Ugolovnoe pravo Ukrainskoj SSR na sovremennom jetape: Chast' obshhaja. — K., 1995. — S. 160–168.

14. *Dagel' P.S.* Soderzhanie, forma i sushhnost' viny v sovetskom ugolovnom prave / P.S. Dagel' // Izv. vuzov. Pravovedenie. — 1969. — № 1. — S. 77–81.

15. *Dagel' P.S.* Subektivnaja storona prestuplenija i ee ustanovlenija / P.S. Dagel', D.P. Kotov. — Voronezh : Voronezh. universitet, 1974. — 230 s.

16. *Demidov Ju.A.* Social'naja cennost' i ocenka v ugolovnom prave / [tekst] / Ju.A. Demidov. — M. : Jurid. lit, 1975. — 184 s.

17. *Dagel' P.S.* Ponjatie viny v sovetskom ugolovnom prave / P.S. Dagel' // Materialy XIII nauchnoj konferencii DVGU. — Vladivostok, 1968. — Ch. IV. S. 121–129.

18. *Zlobin G.A.* Vinovnoe vmenenie v istoricheskom aspekte / G.A. Zlobin // Ugolovnoe pravo v bor'be s prestupnost'ju. — M. : 1981. — S. 20–26.

19. *Protchenko B.A.* Ponjatie nevmenjaemosti v sovetskom ugolovnom prave / B.A. Protchenko // Izd. Vuzov Pravovedenie. — 1987. — S. 82–86.

20. *Malkov V.P.* Subektivnye osnovanija ugolovnoj otvetstvennosti / V.P. Malkov // Gosudarstvo i pravo. — 1995. — № 1. — S. 14–16.

21. *Plotnikov A.I.* Obektivnoe i subektivnoe v ugolovnom prave (ocenka prestuplenija po juridicheskim priznakam) / A.I. Plotnikov. — Orenburg, 1997. — 140 s.

22. *Borysov Ye.M.* Nezakonne zainiattia rybnym, zvirynym abo inshym vodnym dobuvnym promyslom : Kryminalno-pravova kharakterystyka: dysertatsiia na zdobuttia

naukovoho stupenia kand. yuryd. nauk za spets. 12.00.08 — kryminalne pravo ta kryminolohiia ; kryminalno-vykonavche pravo / Ye.M. Borysov. — Odesa : Odeskyi natsionalnyi un-t imeni I.I. Mechnykova, 2013.

23. Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna : Pidruchnyk dlia studentiv yurydychnykh vuziv i fakultetiv / H.V. Andrusiv, P.P. Andrushko, V.O. Benkivskiy [ta in.]; za red. P.S. Matyshevskoho, P.P. Andrushka, S.D. Shapchenka. — K. : Yurinkom Inter, 1997. — 512 s.

24. *Volkov B.S.* Problema voli i ugovolnaja otvetstvennost' / B.S. Volkov. — Kazan' : Izdatel'stvo Kazanskogo universiteta, 1965. — 136 s.

25. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (z dod. i dopov.) / [uklad. i holov. red. V.T. Busel]. — K. ; Irpin : Perun, 2005. — 1728 s.

26. *Rarog A.I.* Subektivnaja storona i kvalifikacija prestuplenij [tekst.] / A.I. Rarog. — M. : OOO "Profobrazovanie", 2001. — 134 s.

27. *Veresha R.V.* Problemy vyny v teorii kryminalnogo prava : Navchalnyi posibnyk / R.V. Veresha. — K. : Atika, 2005. — 464 s.

28. *Utevskij B.S.* Vina v sovetskom ugovolnom prave / B.S. Utevskij. — M. : Gosjurizdat, 1950. — 319 s.

29. *Filosovskij slovar'* [tekst.] / pod red. I.T. Frolova. — 5-e izd. — M. : Politizdat, 1987. — 590 s.

30. *Dagel' P.S.* Ustanovlenie subektivnoj storony prestuplenija / P.S. Dagel', R.V. Miheev. — Vladivostok : DVGU, 1972. — 36 s.

31. *Durmanov N.D.* Ponjatie prestuplenija / N.D. Durmanov. — M. — L. Izd-vo AN SSSR, 1948. — 312 s.

32. *Nikiforov B.S.* Ob umysle po dejstvujushhemu zakonodatel'stvu / B.S. Nikiforov // Sovetskoe gosudarstvo i pravo. — 1965. — № 6. — S. 26—28.

33. *Sklyarov S.V.* Vina i motivy prestupnogo povedenija / S.V. Sklyarov. — SPb. : Izdatel'stvo R. Aslanova "Juridicheskij centr Press", 2004. — 326 s.

34. *Havrysh S.B.* Zlochyny proty dovkillia / S.B. Havrysh // Kryminalne pravo Ukrainy, Osoblyva chastyna : pidruchnyk (Yu.V. Baulin, V.I. Borysov, V.I. Tiutiuhin ta in.) — za red. prof. V.Ya. Tatsiia, V.I. Borysova, V.I. Tiutiuhina. — 5-te vyd., pererobl. ta dopov. ; Kh. : Pravo, 2015. — S. 266 — 284.

35. *Dudorov O.O.* Zlochyny proty dovkillia / O.O. Dudorov // Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnogo kodeksu Ukrainy / Za red. M.I. Melnyka, M.I. Khavroniuka, 9-te vyd., pererobl. ta dopov. — K. : Yurydychna nauka, 2012. — S. 720—782.

36. *Pan'ko M.M.* Prestuplenija protiv okruzhajushhej srody / M.M. Pan'ko // Ugovolnyj kodeks Ukrainy. Kommentarij : Pod. red. Ju.A. Karmazina i E.L. Strel'cova. — Har'kov : OOO "Odisej", 2001. — S. 496—540.

37. *Klymenko V.A.* Zlochyny proty dovkillia / V.A. Klymenko // Kryminalne pravo Ukrainy, Osoblyva chastyna: pidruchnyk (Yu.V. Aleksandrov, O.O. Dudorov, V.A. Klymenko ta in.) — Vyd. 2-he, pererobl. ta dopov. ; za red. M.I. Melnyka, V.A. Klymenka. — K. : Atika, 2008.— S. 301 — 353.

38. Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnogo kodeksu Ukrainy. Osoblyva chastyna / Pid zahalnoiu redaktsiieiu Potebenka M.O., Honcharenka V.H. — K. : "Forum", 2001. ch. 1. — 944 s.

39. *Pluhatyr V.S.* Zlochyny proty dovkillia / V.S. Pluhatyr, O.V. Kryshevych // Naukovo praktychnyi komentar do Kryminalnogo kodeksu Ukrainy / D.S. Azarov, V.K. Hryshchuk, A.V. Savchenko [ta in]; za zah. red. O.M. Dzhuzyhy, A.V. Savchenko, V.V. Chernieia. — K. : Yurinkom Inter, 2016. — S. 530—578.

40. *Matviichuk V.K.* Teoretychni ta praktychni problemy kryminalno-pravovoi okhorony navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha : Monohrafiia / V.K. Matviichuk. — K. : Natsionalna akademiia upravlinnia, 2011. — 368 s.

41. *Kryvochenko L.M.* Motyv i meta zlochyну / L.M. Kryvochenko // Kryminalne pravo Ukrainy : Zahalna chastyna : Pidruchnyk / Yu.V. Baulin, V.I. Borysov, L.M. Kryvochenko ta in. ; za red. prof. V.V. Stashysa, V.Ya Tatsiia. — 3-te vyd., pererob. i dopov. — K. : Yurinkom Inter, 2007. — S. 184–186.

42. *Khar I.O.* Kryminalno-pravova okhorona atmosferного povitria : monohrafiia / I.O. Khar. — K. : Natsionalna akademiia upravlinnia, 2011. — 192 s.

43. *Tararuhin S.A.* Ustanovlenie motiva i kvalifikacija prestuplenij [tekst.] i monohrafiia / S.A. Tararuhin. — Kiev : Vyshcha shk., 1977. — 151 s.

44. The Bulgarian Penal Code / Edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov ; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2001. — 298p.

45. Commonwealth v. Welster. 59 Mass (5 Cush.). 295, 386 Am. Dec. 711 (850).

46. Criminal Code of Lithuania (2000, amended 2010) : Sait Biuro OBSE z demokratychnykh instytutiv i prav liudyny LegisLationline [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : http://www.Legislationline.org/download/action/download/id/4302/file/Lithuania_CC_am2010_en.pdf / — Zaholovok z ekranu.

47. The Latvian Penal / Edited and introduction by candidate of law A.I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Latvian by candidate of Law A.I. Lukashov. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2001. — 313 p.

48. The Criminal Code of Federal Republic of Germany / Edited and introduction by Doctor of Law, professor D.A. Shestakov, preface by Doctor of Law H. — H. Sescheck ; translation from German N. S. Rachkova. — “St. Petersburg : Yuridichesky Center — Press”, 2003 — 524 p.

Волкова Т.І. Суб’єктивна сторона злочину — незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом

У статті досліджено загальнотеоретичні положення суб’єктивної сторони злочину взагалі і, зокрема, передбаченого ст. 249 КК України. Автор сформулювала своє бачення суб’єктивної сторони цього злочину, її структуру, а також визначення вини злочину. У роботі детально з’ясована суб’єктивна сторона досліджуваного злочину. Здійснений аналіз таких ознак як: вина, мотив і мета.

Ключові слова: суб’єктивна сторона, вина, мотив, мета, інтелектуальний момент умислу, вольовий момент умислу, категорія, форма, зміст.

Волкова Т.І. Субъективная сторона состава преступления — незаконного занятия рыбным, звериным или другим водным добывающим промыслом

В статье исследованы общетеоретические изложения субъективной стороны преступления вообще и, в частности, ст. 249 УК Украины. Автор сформулировала свое видение субъективной стороны данного преступления, ее структуру, а также определения вины преступления. В работе подробно описана субъективная сторона исследуемого преступления. Проведенный анализ таких признаков как: вина, мотив и цель.

Ключевые слова: субъективная сторона, вина, мотив, цель, интеллектуальный момент умысла, волевой момент умысла, категория, форма, содержание.

Volkova T. Subjective Aspect (Mens Rea) of a Crime of Illegal Fishing or Hunting or any other Sea Hunting Industry

This article analyzes basic theoretical provisions of the subjective aspect (mens rea) of a crime, in general, and of a crime stipulated by Article 249 of the Criminal Code of Ukraine, in particular. The author formulates her vision of the subjective aspect (mens rea) of this crime, its structure, as well as the definition of guilt of a crime. The paper investigates in details the subjective aspect (mens rea) of the studied crime. An analysis of the following elements is provided: guilt, motive, and purpose.

Keywords: *Subjective Aspect (Mens Rea); Guilt; Motive; Purpose; Intellectual Moment of Intention; Volitive Moment of Intention; Category; Form, Content*

Стаття надійшла до редакції: 13.12. 2017.